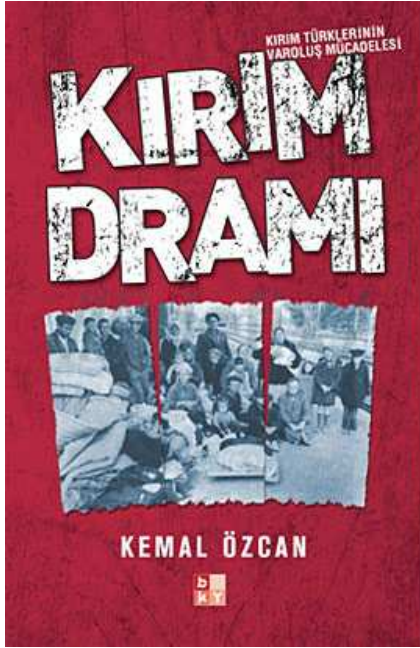

Kemal ÖZCAN, **Kırım Dramı**, İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2014, 272 sayfa, ISBN: 978-9944-118-48-4.

Cem UNCU*

Kırım Karadeniz'in kuzeyinde yer alan stratejik bir konuma sahip önemli bir limandır. Doğu Avrupa ve Karadeniz'de etkin bir siyasi güç olmak isteyen büyük devletler tarih boyunca Kırım'ı kontrol etmek istemişlerdir. Bu büyük güçlerden biri olan Osmanlı Devleti de Kırım Hanlığı vasıtasıyla XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar bu bölgede hâkimiyeti sağlamış, 1783'te ise Ruslar Kırım'ı ilhak etmişler ve bu tarihten itibaren Kırım artık bir Rus limanı olmuştur. Kırım hem Osmanlı hem de Rus idaresindeyken uzun süre Türk-Rus mücadelesinin konusu ve rekabet alanı olmuştur.

Dar anlamda Kırım geniş anlamda ise Doğu Avrupa tarihi Türk tarihinin önemli bir parçasını teşkil eder. Bundan dolayı Türk tarihçiliğinin bu

bölgeye ehemmiyetle eğilmesi beklenirdi. Ancak son döneme kadar Türkiye'de özel olarak Kırım genel olarak Doğu Avrupa'nın, ne tarihi, ne de güncel durumuyla ilgili bir merak oluşmamıştır. Ayrıca Türkiye'de yapılan tarih çalışmalarının büyük bölümünün Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ile sınırlı kaldığı da bilinen bir vakiadır. Türkiye'de "Doğu Avrupa Türk Tarihi" incelemelerinde XXI. yüzyıla kadar "Doğu Avrupa uzmanı" sayabileceğimiz tek isim Kazan doğumlu Tatar Türk'ü Akdes Nimet Kurat'tır.¹

Kemal Özcan'ın "Kırım Dramı" adlı eserini incelemeyen önce XV. yüzyıldan itibaren Kırım tarihine göz atacak olursak; Altın Orda'nın yerini alan dört hanlıktan biri olan Kırım Hanlığı 1441'de kurulmuş, 1475'te ise Fatih

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Köyceğiz Yerleşkesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı. cemuncu.ege@gmail.com

¹ Kurat'ın 1971'de vefatından daha sonraları ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonucu olarak Orta Asya ve Doğu Avrupa Türk Tarihine ilgi artmıştır. Bu alandaki önemli gelişmelerden biri de; alanda uzman on bir tarihçi tarafından yirmi bir bölümde İskitlerden XVIII. yüzyıl sonuna kadar Doğu Avrupa Türk Tarihinin incelendiği, Osman Karatay ve Serkan Acar'ın editörlüğünde 2013'te Kitabevi'nden yayınlanıp 2015'te ikinci baskısı yapılan 896 sayfalık her anlamda hacimli *Doğu Avrupa Türk Tarihi* isimli eserdir. Söz konusu çalışma bu alanda büyük bir eksiği doldurup önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Sultan Mehmet'in veziriazamı Gedik Ahmet Paşa'nın bölgeyi ele geçirmesiyle Cenevizliler tarafından hapse atılmış olan Mengli Giray zindandan çıkarılmış, Mengli Giray da Kırım Hanı olarak Osmanlı himayesini kabul etmiştir. Böylece Kırım, Fatih Sultan Mehmet tarafından alındıktan sonra Osmanlı-Rus mücadelesinin bir ayağını oluşturmuştur. Bu mücadeleler sonucunda 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım'a özerklik verilmiş fakat Rusya asıl amacını 9 yıl sonra 1783'te gerçekleştirmiş ve bağımsız olan Kırım'ı, XVIII. yüzyıl Rusya'sına damgasını vuran Çariçe II. Katerina'nın emriyle ilhak etmiştir. Osmanlı tahtında bulunan I. Abdülhamit'in dönemindeki bu ilhaki kabul edemeyen Osmanlılar Kırım'ı geri almak için Rusya'ya tekrar savaş açmışlar ve böylece 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Ancak tekrar yenilen Osmanlılar 1792'de Yaş Antlaşması ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylece ilk defa Müslüman bir Osmanlı toprağı Hıristiyanlara terk edilmiş ve Ruslar Karadeniz'de toprak alıp donanma çıkarabilmişlerdir. I.Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki Bolşevik İhtilalı sonucu Çarlık'ın devrilmesiyle Kırım Türkleri 1917'de bağımsızlıklarını ilân etseler de 1921'de muhtar Sovyet cumhuriyetleri arasına katılmışlardır. 1783'ten 1917'ye kadar 134 yıl boyunca Çarlık Rusyası tarafından uygulanan Kırım Türklerini ortadan kaldırma politikası, devrimden sonra Sovyet Rusyasında imha hareketleri ve kitlesel sürgün olarak devam etmiştir. İşte bu eserin konusunu da "*Sovyetler Birliği döneminde Kırım Türklerinin maruz kaldığı kitlesel sürgün hareketi*" oluşturmaktadır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyesi olup Genel Türk Tarihi bölüm başkanlığını yürüten Prof. Dr. Kemal Özcan'ın doktora tezinin düzenlenmesiyle oluşan incelemekte olduğumuz eser ilk haliyle Tatar-Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınlarından "*Vatana Dönüş: Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1991)*" adıyla 2002 yılında basılmıştır. Ancak daha sonra eser "Kırım Dramı" adıyla 2010'da Babiâli Kültür Yayıncılığı tarafından basılmış Kasım 2014'te ise ikinci baskısı yapılmıştır. Elimizde olan ve incelemekte olduğumuz 2014 basımı bu eserin oldukça zengin kaynakçası olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Arşiv kaynağı olarak Samizdat² Belgeleri ve TsDAGO Ukrainski³ Belgeleri kullanılırken Samizdat Belgesi olarak Yunus Kandımov ve Zafer Karatay'ın özel arşivinden 10 tane

---

² Samizdat (Rusça: самиздат) Sovyet bloğunu oluşturan ülkelerdeki kaçak yayınları ve bu yayınların el altından dağıtılmasını kapsayan terimdir. Komünist rejim tarafından sansürlen yayınların kopyaları kısa bir sürede basılır ve bu kopyaları alanlar da kopyalayarak dağıtmaya devam ederlerdi. Bu kopyalar çoğunlukla el yazısı ya da daktilo yazısı olmaktadır. Metinlerin kopyalanması, arkadaş-yazar grupları arasında dağıtılması amacıyla yapılmaktaydı. Yasak edebiyat eserlerinin ve süreli yayınların çoğaltılma teknikleri, karbon kâğıdı yardımıyla el yazısı olarak ya da daktiloyla birkaç kopyayla başlayıp daha büyük nicelikte yarı profesyonel baskı makineleriyle çoğaltmaya kadar değişiklik göstermiştir. Glasnost'tan önce bu uygulama çok tehlikeliydi. Çoğaltma makineleri, baskı makineleri ve daktilolar bile KGB'nin kontrolü altındaydı; bu makinelerden alınan referans çıktı örnekleri KGB tarafından teşhis için saklanıyordu.

³ Ukrayna Merkezi Devlet Arşivi

belge kullanılmıştır. Ukrayna Merkezi Devlet Arşivinden de 43 adet farklı belgeden yararlanılmıştır. Arşiv belgelerinin arasında dönemin Ukrayna Merkez Komitesinin mektupları, gizli ve çok gizli ibareli raporlar bulunmaktadır. Bu gizli ve çok gizli belgeler arasında Ukrayna İçişleri ve Adalet Bakanlarının raporları da yer almaktadır. Ayrıca eserin yazımında kullanılan yaklaşık 100 araştırma eser Türkçe, Rusça, İngilizce, Almanca gibi farklı dil ve bakış açılarından oluşmaktadır. Kitabın yazarı Prof. Dr. Kemal Özcan'ın hem doktora sürecindeki Kırım Sürgünü çalışmaları hem de 2005 yılında TİKA aracılığıyla Moldova, ardından Ukrayna'ya giderek çalışmalar yapması ve iyi derecede Rusça bilmesinin bu eserin oluşumunda katkısı büyüktür.

Eser dört ana başlık altında ele alınmıştır, bu başlıklar; I. *II.Dünya Savaşında Kırım Türklerinin Durumu* (s. 19-58), II. *Kırım Türklerinin Topyekûn Sürgüne Gönderilmesi* (s. 59-104), III. *Kırım Türklerinin Sürgündeki Yaşantıları* (s. 105-142), ve IV. *Kırım Türklerinin Yurtlarına Dönme Mücadelesi* (s. 143-258) şeklindedir, ayrıca önsöz, giriş ve sonuç bölümleri bulunmaktadır.

I. *II.Dünya Savaşında Kırım Türklerinin Durumu* (s. 19-58): Kitabın birinci bölümünde yani II.Dünya Savaşındaki ve savaştan önceki durum anlatılırken, Almanların Kırım hakkındaki planlarından bahsedilmiş, daha sonra Alman ordusunun Kırım'ı işgali ve Sovyetlerin Kırım'dan ayrılışı anlatılmıştır. Savaş sırasında Sovyetlerin baskısından bunalan Türklerin bazısının Türkiye'ye bazılarının ise batıya, Avrupa'ya, Almanya'ya gidişine ve Kırım Türkleri ile Almanlar arasındaki ilişkilerin başlangıcına değinilmiştir. Almanların Kırım'a gelmesinden sonra Alman-Türk ilişkileri derinleşmiş ve Kırım Türkleri Alman ordusunda görev almak istemişlerdir. Bu durum Almanların işine gelmiş ve partizan çetelere karşı mücadele etmeleri için "Kırım Türk Nefsi Müdafaa Taburları" kurulmuştur. Ancak bunun yanında Kızıl Ordu ve Partizan çetelerinde yer alan Kırım Türkleri (s. 49-54) de bir bölüm olarak kaleme alınmıştır. Eserde özellikle Rus tarihinin ve tarihçilerinin bunu bilerek görmezden geldiği iddia edilmektedir. Çünkü Ruslar, Kırım Türklerini Almanlarla işbirliği yapmakla yani vatana ihanetle suçlamış ve vatanlarından sürmüştü. Ancak son araştırmalara göre bu bakış açısından bakıldığında bile Almanlarla işbirliği yapan bir kısım Kırım Türkünün aksine, diğer geri kalan Türk halkının "vatanlarına sadık kaldıkları" belirtilmektedir. Bu belgelerde özellikle, savaş sırasında 30 tane Alman uçağını düşüren ve bu kahramanlıklarından dolayı iki defa Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı alan Ahmet Han Sultan'dan övgüyle bahsedilmektedir. Birinci bölüm Kırım'ın Sovyet hâkimiyetine geçişi ile bitirilmektedir.

II. *Kırım Türklerinin Topyekûn Sürgüne Gönderilmesi* (s. 59-104): Kitabın ikinci bölümünde de Kırım Türklerinin topluca sürgüne gönderilmeleri başlığı altında Kırım Türklerinin neden sürgün edildiği, sürgün edilen Kırım Türklerinin sayısı ve sürgün yolunda yaşananlar hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümün sonunda ise sürgünden sonraki Kırım'ın durumu anlatılmış ve alt başlıklar halinde Kırım Türklerinin geri kalan mal varlığı, sürgün sonrası iskân faaliyetleri ve Kırım'daki Türk kültürünün tahrip edilmesi kaleme alınmıştır.

III. *Kırım Türklerinin Sürgündeki Yaşantıları* (s. 105-142): Üçüncü bölüm diğer kısımları göre daha kısadır ve Kırım Türklerinin sürgündeki yaşayışlarını içermektedir. Türklerin açlık ve hastalıklarla mücadelesi, sürgündeki Kırım Türklerine ev ve iş temini, sürgündeki Kırım Türklerinin sosyo-kültürel durumu ve Stalin sonrası dönemde Kırım Türklerinin vaziyeti incelenmiştir.

IV. *Kırım Türklerinin Yurtlarına Dönme Mücadelesi* (s. 143-258): Eserin son yani dördüncü bölümünde genel olarak sürgündeki Kırım Türklerinin yurtlarına dönüş mücadelesi konu edilmiştir. "Vatana Dönüş İçin Kırım Türkleri Gençlik Birliği" kurma teşebbüsleri alt başlık (s. 151-153) olarak incelenmiştir. Daha sonraki dönemde 5 Eylül 1967 kararnamesi ile bazı Kırım Türklerinin Kırım'a yerleştirilmeleri ve itibarlarının iade edilmesi işlenmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen sorunlar tamamen çözülmemiştir. Kırım Türkleri protesto gösterileri düzenlemişler, bu olaylardan sonra tutuklanma ve yargılanma süreçleri izlemiştir. Bu protesto gösterilerine örnek olarak Çirçik ve Moskova Olayları verilmiştir. Kırım Türklerinin lideri olarak Mustafa Cemiloğlu bir başlık altında (s. 193-199) incelenmiştir. Son olarak Sovyetler Birliği yüksek Sovyet'inin deklarasyonu ve vatana dönüş ile Kırım Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeniden kuruluşu anlatılmış, ardında bulunan sonuç ve bibliyografya kısımlarıyla eser noktalanmıştır.

Anlatılan sürgün ve bu süreçte yaşanan zulüm belgelerle kanıtlandığı gibi fotoğraflarla da desteklenseydi zulmün şiddeti ve gerçekliği gözler önüne daha iyi bir şekilde serilebilirdi. Eklenecek bu fotoğraflar tercihe göre bölüm aralarında veya ekler kısmında bulunabilirdi. Bunun yanı sıra 1944 sürgünü özelinde Kırım tarihi çalışacakların incelemesinde faydalı olacak ve çeşitli kaynaklarıyla ihtiyaçlara cevap verecek, doyurucu bir eser niteliğindedir. Prof. Dr. Kemal Özcan'ın incelemiş olduğumuz hemen herkesin rahatlıkla anlayabileceği bu eseri, Kırım Hanlığının özerklik/bağımsızlık (1774) ve Rusya tarafından ilhakını (1783) andıran olayların 2014 Kırım Krizi sonucu neredeyse aynısının yaşandığı bu yıllarda Doğu Avrupa'nın son kalesi Kırım'a ve Kırım Türklerine olan ilgiyi umarız arttırır.